

NİLGÜN TOKER KILINÇ • Politika ve Sorumluluk

NILGÜN TOKER KILINÇ 1961'de Dinar'da doğdu. ODTÜ Matematik Bölümü'nde başladığı üniversite öğrenimini Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. Aynı bölümde yüksek lisans (Doğal Hukuk Geleneğinde Locke'un "Yönetim Üzerine İki İnceleme"sinin Yeri), Paris VIII Saint Denis Üniversitesi'nde doktora yaptı (Arendt ve Habermas'ta İktidar ve Meşruiyet İlişkisi). Uzun yıllar çalıştığı ve profesör olarak bölüm başkanlığı yaptığı Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden 2017 Ocak'ında bir Kanun Hükmünde Kararname ile ihraç edildi. 2012'de, kurucular kurulu üyesi olduğu Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın yönetim kuruluna seçildi.

Birikim Yayınları, 2012, İstanbul (1 baskı)

© 2012 Birikim Yayıncılık A.Ş.

İletişim Yayınları 3125 • Birikim Kitapları 38

ISBN-13: 978-975-05-3266-5

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Derviş Aydın Akkoç

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kirami Kılınç

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NİLGÜN TOKER KILINÇ

Politika ve Sorumluluk

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
<i>Felsefe ve Politika</i>	13
Düşünme Özgürlüğü	15
Filozof ve Ulus.....	19
Dışlanan Benlik Tasavvurundaki Özcülük.....	37
Bir Ortak Dünya İdesi Olarak Yurt.....	43
İnsan Olmayan Varlıklara Karşı Sorumluluk: Etik mi, Politik mi?	51
<i>Felsefi Profiller</i>	59
Kaybolan İnsanlık İdealinin Yeniden Canlandırılması: Çağdaş Felsefede Kant'a Dönüş	61
İnsanın Kurtuluş Hikâyesi Olarak Marx'ın Felsefesi.....	67
Nietzsche: Putkırıcılığın Çağrısı mı, Modern Kötülüklerin Habercisi mi?	75
Özgür Yaşamın Sorumlu Bilinci: Sartre	79
İsyanı Dinleme Biçimleri: Fanon, Sartre, Bourdieu	83
<i>Hannah Arendt: Politikayı Yeniden Düşünmek</i>	91
Hannah Arendt'te Politikanın Anlamı	93
Doğa Dışı Bir Etkinlik Olarak Politika.....	105
Şiddete Karşı Politika: Hannah Arendt'in Şiddet Analizi	113

Hannah Arendt'te Politik Sorumluluk: Yurttaş Sorumluluğu ...	141
Hannah Arendt Niye Feminist Olmadı?	147
<i>Hukuk, Adalet ve Demokrasi</i>	157
Siyaset Adalettir	159
Demokrasinin Varlık Koşulu Olarak Çoğulculuk: Durağanlığa Karşı Dinamizm	163
Hukuk Araçsallaştığında.....	175
Özgürlük ve Düzen Geriliminde Hukukun Egemenlikle Yer Değiştirmesi	181
Demokraside Yönetim ve Denetim Mekanizmalarının Yeri	187
Anayasayı Yapmak / Yazmak.....	191
<i>Anti-Militarizm ve Milliyetçilik</i>	197
Anti-Militarizm Sorumluluktur	199
Militarizmi Açıklamak	207
Disiplin ve Güvenlik Düzeni: Militarizm ve Milliyetçilik.....	211
Vicdani Ret ve Sivil İtaatsizlik: İtaat Etmeme ve Direnme	219
Solun Askerle Dansı	231
<i>Entelektüeller ve Sözün Durumu</i>	235
Entelektüelin Dünü, Bugünü	237
Entelektüelin Politik Sorumluluğu.....	245
12 Eylül'den Bugüne Entelektüel Seyir.....	253
'Köşe'lerde Biçimlenen Yeni Entelektüel.....	263
<i>Türkiye'de Siyasetin Halleri</i>	271
Geçmişte Bıraktığımız Bir Geçmiş: İttihat ve Terakki	273
Türkiye'de Liberalizm ve Birey	277
Solun Krizi: 'Söz' mü Yok, Muhatap mı?.....	295
Sol Olmadan "Birlik" Olmak	307
'Türk' Sosyal Demokrasisi	313
Politik Bir Sorunu Politika Dışı Bırakmak!.....	319
AKP'nin "Sivillik"i.....	323

ÖNSÖZ

Politika ve sorumluluk kavramlarını aralarında bir bağ olduğu iddiasıyla yan yana getirmek, sadece bu kitapta derlenen yazıların konularına işaret etmek için değildi; daha önemlisi bu yazıların arkasındaki dünyayı anlama tarzının temelinde bu iki kavram arasında özel bir ilişki olduğu iddiası yattığı içindi. Bu yazılar, politikanın dünyayı kurmanın/yeniden kurmanın iradesi olduğunun ilanından, politikayı dünyaya katılmak olarak gören bir bakış açısına geçen bir serüven içinde, politikanın yalnızca iradeye değil, görme, düşünme ve hatta hissetmeye, akla, vicdana dair bir kavram olduğunu anlamanın yol göstericiliğinde yazıldılar.

Dünyayı kurma iradesinden vazgeçmeden, politikayı dünyaya katılmak olarak tanımlamak, tam da bu katılma ediminde açığa çıkan iradenin niteliği üzerine düşünmeyi gerektirir. İrade, insanın kendisi dışındaki dünyaya kendisini gösterme, kendisini gerçekleştirme gücüdür. Aslında bu güç, kendisini gösterme tarzı bakımından insana ait bir güçtür; tersi durumda istek/ihtiyaç sahibi tüm canlılara ait olur. O halde insansal bir kendini gerçekleştirme gücü, insanın kendisine ait bir dünyayı kurması ve bu dünyada kendisini gerçekleştirmesidir. İnsana ait dünya, insanlar arası bir dünyadır. İnsanlar arasında

kendini görünür kılma, kendini gerçekleştirme, zorunlu olarak kendini diğer insanlara açmadır. Diğerlerine göstermek, önce diğerlerinin varlığının kabulünü, ardından da onların görmesine bağlı bir benlik bilincini gerektirir. Çünkü insanlar arası bir dünya, dünyada insan olmak bakımından aynı/eşit değere sahip insanlar olduğu bilinciyle yaşanılması gereken bir dünyadır; insana ait bir dünya, insanlarca paylaşılan bir dünyadır.

Paylaşılan bir dünyayı, dolayısıyla tüm insanların ortak dünyasını kurmak ve bu dünyaya katılarak kendini gerçekleştirmek, insansal iradeye eşlik etmesi gereken bilinci de gösterir: Bir arada yaşama bilinci. İşte bu bilince, ortak yaşam bilincine, sorumluluk diyoruz. Sorumluluk, diğer insanlarla birlikte yaşamının doğasına ait bir niteliktir. Bu bakımdan, mademki politika bu bir arada yaşamı kurma iradesidir, sorumluluk da bu iradeye içkindir.

İrade, insan özgürlüğünü kendisinden hareketle tarif ettiğimiz bir güç. Sorumluluk ise insansal yaşama dair bir bilgi, dolayısıyla aslında diğerleriyle birlikte yaşayan insan olmanın bilinci. Politika ve sorumluluk arasında kurulan bu özsel bağ, politikayı bir bilgiye dayandırmak anlamına mı geliyor? Eğer bu bilgi, dünyanın, toplumun nasıl düzenleneceğine dair ya da insanların ne istemesi gerektiğine dair bir bilgi olsaydı evet. Ancak sorumluluğun işaret ettiği bilgi, düzenleyici, belirleyici ya da tanımlayıcı bir bilgi, yani teknik, araçsal bir bilgi değil, dünyada olma bilinci anlamında bir bilgidir. İnsanı ahlaklı kılan, daha doğrusu onun ahlaki bir varlık olmasını sağlayan şey de bu bilinçtir.

Ahlaklılık diğerlerini görme, onları dinleme, onlara konuşmada arandığında, benlik bilinci olarak ahlak, aynı zamanda, diğerlerinin de benlik sahibi olduğu bilincidir. Kendi benlik bütünlüğümüzü korurken, tüm diğerlerinin benlik bütünlüğünü de korumak, onlara zarar vermemektir ahlaklılık. Bu duyguya vicdan diyoruz. O halde vicdan, dünyada olmak, bir arada yaşamak bilincine dayalı bir duygudur ve dolayısıyla düşünme kapasitesinin bir ifadesidir. İnsanı insan yapan yetiyi akıl sahibi olmada tanımlıyorsak, aslında bu düşünme kapasitesine işa-

ret ediyoruzdur. Bu kapasitenin kendi içine kapalı, kendi kendisine dönen bir kapasite değil, tam tersine kendi dışına açılan bir kapasite olduğunda insan, insansal dünyadadır. Bu, dünyaya katılmanın, dünyada yaşayanlara katılmak, onları görmek, onları işitmek anlamına geldiğini açıkça gösterir.

Bir arada yaşadıklarımızı görmek, işitmek aslında, kendimizin de görülmesini, işitilmesini mümkün kılan bir ortak duyu içine girmeyi gerektirir. Bu ortak duyu ya da ortaklık bilinci, insan olarak varoluşumuzun tüm diğerlerinin insan olarak varoluşuna bağlı olduğu duygusu ya da bilincidir. Artık sadece canlılıktan bahsetmiyor, insan olmayı değer üreten bir varlık olmaktan hareketle tanımlıyorsak, bu ortak duyu, ortak değer üretebilme kapasitesine dayanır. Bu kapasite, birlikte yaşama iradesinde açığa vurulduğuna göre, birlikte yaşamı ortadan kaldıracak olan her şey, doğrudan insan olma değerini yok edecek olan şeydir. Bir diğerinin insansal varoluşunu ortadan kaldırmak ya da onu engellemek, bir aradalığın temel niteliğini ortadan kaldırmak değil midir? O halde, birlikte yaşamı korumak, dünyayı paylaştığımız tüm diğerlerini korumaktır.

Kendini kendisi dışındaki dünyaya gösterme gücünü, bu dünyaya tahakküm etme, bu dünyayı düzenleme, kontrol etme gücü olarak görmek, dünyayı insanlar arası bir dünya olarak değil, bir nesnelere alanı olarak görmektir. Çünkü kendisi de özgür olan, dolayısıyla kendisini gerçekleştirme gücüne sahip olanların bu iradesini yok etmeksizin, kendinizi insanlar arasından çıkarıp, onlar üstünde gerçekleştiremezsiniz. Ancak insanların iradesizleşmesi yoluyla tahakküm mümkündür ve iradesizleştirmenin tek aracı vardır: Şiddet. İnsanın insan olmaktan çıkarılması, onun insansal varoluşunun yok edilmesiye şiddet, aslında dünyayı kuran değil, ortak bir dünyayı yıkan şeydir. Bu nedenle ahlakın reddi, vicdansızlığın tezahürü ve zulümdür.

İnsanlar arası dünya, ancak insanlar arası kaldığında insana ait olabilir. Bu, diğerinin ben olmadığı ama diğeri olarak bir benlik taşıyıcısı olduğu bir çoğulluk, farklılık durumunun insansal dünyanın temel niteliği olduğuna işaret eder. Bu neden-

le birlikte olmaktan, özdeş olmayı, aynılaşmayı, bir olmayı değil, farklı olmayı ama bir arada olmayı kastediyoruz. Farkı yok etmek, bir aradalığı yok etmektir. Farkı değersizleştirmek, bir insansal varoluşu değersizleştirmek olduğundan, insan olmanın belirli ve hakiki bir biçimi olduğunu ilan etmektir ve bu insan olmanın özüne aykırıdır. Çünkü insan olmak ve özgür olmak aynı şeyse, özgürlük bir kendiliğin kendi olmak bakımından değerini ve bu değer biricikliğini ön varsayar. Bu değer, değer üreten tüm varoluş tarzları bakımından aynı değildir ancak aynı olan değer üretebilme kapasitesidir. O halde insanın özgür olduğunu söylemek zorunlu olarak özgür olma bakımından eşit olduğunu söylemektir. Adalet de tam buradadır, kendi özgürlüğünü gerçekleştirme, görünür kılma bakımından herkesin eşit güce sahip olmasıdır adalet. Başka deyişle, bu güce sahip olmayanların bu güce sahip olmasının sağlanmasıdır.

Adalet, bir arada yaşamının temel ilkesidir ve bu bir aradalık bilincinin içerdiği sorumluluk herkesin özgür olmak bakımından eşitliğinin sağlanması sorumluluğudur.

Politikayı, bir tahakküm, yönetme sanatı, bir teknik uzmanlık olarak değil de insanların bir arada yaşama etkinliğinin kendisi olarak tanımlayan ve bu nedenle de sorumluluğu bu etkinliğin temel niteliği olarak gören bir bakış açısından düşüldüğümüzde, artık politika üzerine düşünen değil, kendisi politik olan bir düşünme etkinliğinden bahsediyoruzdur. Bu anlamda düşünme aslında doğrudan eylemin kendisidir; çünkü kendisi dışında olanı nesneleştirerek düşünme, dolayısıyla bir tasarım değil, tersine dünyaya katılmadır.

Bu kitapta derlenen yazılar, bu dünyaya katılma arzusunun ifadesidirler. Bu dünyaya felsefe tarihinin kılavuzluğuyla ama özellikle Aristoteles, Kant, Marx, Arendt ve Habermas'ın kılavuzluğuyla katılmaya çalıştım. Arendt'in öğrettiklerinin etkisinin büyük olduğunu itiraf etmeliyim ama ondan öğrendiklerime daha önce Marx'tan öğrendiklerimin eşlik ettiğini de söylemeliyim. Kendisini bu dünyaya atılan bir söz olarak sunan bir felsefe yapma çabasıyla, bu dünyayı gören, oradaki işiten yazılar yazmaya, konuşmalar yapmaya çalışan biri-

nin bu dünyada adalet arayışına katılması olarak da okunabilir bu yazılar.

Her bireyin yaşamı aslında şanslı karşılaşmaların tarihidir. Machiavellici bir ifadeyle tarihimizin kurucu ögesi *fortunadır*. Eğer Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne gelmeseydim ve Tülin Bumin'le karşılaşmasaydım muhtemelen 12 Eylül sıkıntısıyla baş etmek için felsefenin sığ ve güvenli sularında yüzmeye çalışacaktım. Ama onun sayesinde düşünmenin aynı zamanda eylem olduğunu öğrendim. Politik felsefe dünyasına katılmamı kendisine borçluyum. Tersine olsaydı muhtemelen yaşamımda bir politika alanı bir de felsefe alanı olacak ve bu bölünmüşlükte aslında hiçbir şey sahici olmayacaktı. Aynı şekilde eğer Tanıl ile karşılaşmasaydım, politik felsefenin en derin analizlerinde gezerken, etrafta memleket üzerine konuşan ama yazmaktan imtina eden biri olacaktım. Yazabilir olmamı ona borçluyum. Derviş olmasaydı bu yazıları derlemek aklıma da gelmezdi, mümkün de olmazdı.

Hayatımın en büyük şanslı karşılaşması, politik duyusu yüksek, yargıları son derece isabetli, politik alanda kaybolmamayı sağlayacak bir özel alanı kendisine borçlu olduğumu düşündüğüm kişidir, Kirami.

Birlikte düşünme ve eyleme hazzını kendileriyle tattığım ve bu bir aradalık olmazsa nefes alamayacağımı düşündüğüm tüm dostlarıma da hem varlıklarından dolayı hem de yaptıklarından dolayı minnettarım.

NILGÜN TOKER KILINÇ

Kasım, 2012 İzmir

Felsefe ve Politika

Düşünme Özgürlüğü

İnsan olmanın temel niteliklerine dayalı hak kavrayışında özgürlük kavramının çifte referansı vardır. Özgürlük bir yandan her türlü belirlenimden ve kısıtlamadan muaf olmak anlamına gelirken, diğer yandan kendini gerçekleştirme gücü anlamına gelmektedir. Bir bakıma liberal ve cumhuriyetçi özgürlük tasarımları olarak ayırt edilebilecek bu çifte referans, günümüzün hak ve özgürlük bağıntısı içinde bir arada iş görmektedir. Günümüzde insan hakları kavrayışlarının özgürlüğü tanımlamasına yakından bakıldığında “engellenmeksizin” kendisini gerçekleştirme güç ve fırsatına sahip olma şeklinde tanımlandığını görürüz. Her iki özgürlük kavrayışını da içeren bir özgürlük anlayışı olarak okunabilir bu. O halde, düşünce özgürlüğü içinde kavranılması gereken özgürlük anlayışı, hem “engellenmemişlik” haline hem de kendini gerçekleştirme gücüne referans eden özgürlük anlayışdır.

Bu durumda düşünce özgürlüğünün mahiyetini anlamaya yöneldiğimizde, öncelikle “düşünme”nin ne türden bir temel insani nitelik olduğunu açık kılmamız gerekir. İnsan olmak bakımından insana ait temel nitelikler dediğimizde, hem bir organizma olarak, dolayısıyla “canlı” bir varlık olarak insana, yani *bios* olarak insana ait nitelikleri hem de insanı salt *bios* olmak-

tan, salt türsel varoluş olmaktan çıkarıp, onu “insan” kılan nitelikleri kastediyoruzdur. Bu anlamda, insanın en temel bireysel haklarından biri onun biyolojik bir varoluş olarak canlılığını sürdürme hakkı, yani yaşama hakkıysa, aynı düzlemde temel bir diğer hakkı da onun “insan” olmasının temel dayanağı olan, düşünen ve konuşabilen bir varlık olmasını sürdürebilme hakkıdır. O halde, düşünme ve buna bağlı olarak konuşma, insanı aslında insan yapan temel niteliktir.

Bugün hak kavrayışları, yaşama hakkını tüm biyolojik varoluşlar için vazgeçilmez bir hak olarak tanımlamaktadır. Bunu en açık okuyabileceğimiz yer hayvan hakları ve en genel olarak doğanın kendi dinamiğini sürdürebilme hakkı savunusudur. Ayrıca insanın tüm canlı evreniyle paylaştığı canlılığını sürdürme talebi, insana tam da bu canlılık ortaklığı zemininde sorumluluk yüklemekte, kendi dışındaki yaşamları koruma görevini insana yüklemektedir.

İşte bu sorumluluk ve hatta ödevin zemininde, insanın doğanın ayrılmaz bir parçası olma niteliğinin dışında olan ve insanı “doğanın dışına çıkarmış olan” niteliği, onun artık tümüyle toplumsal bir varlık olmasının kaynağı olan niteliği yaratır: Düşünme ve konuşma. Bu nitelikler, en bilindik referansıyla söylersek “insan akıllı hayvandır” önermesinin akıl sahibi olmakla ilgili kısmından kaynaklanan niteliklerdir. İnsanı hayvansal evrenden ayıran ve onu ayırt edici anlamda insan kılan nitelik, düşünebilme ve dolayısıyla konuşabilme kabiliyetine sahip olmasıdır. O halde bu nitelikler insanın özsel nitelikleridir.

Böyle tanımlandığında düşünme ve konuşma kabiliyetleri karşısındaki her türlü engel, insanın onu insan yapan niteliklerini ortaya koymasının önündeki engeldir. Düşünme özgürlüğü insanın insan olma özgürlüğüdür. İnsanı insan olmaktan engellemek, onu salt bir *biosa* indirgemek olduğundan, zorunlu olarak insanın toplumsal bir varoluş olduğunun reddi anlamına gelir bu. Düşünme özgürlüğünü kısıtlayan, hatta yok eden anlayışlara yakından baktığımızda, örneğin militarizm ve faşizme baktığımızda, bu anlayışların insanı bir “araç” durumuna

indirgeyen, otonom bir varoluşu değil, belirlenmişlik mekanizmasının “öge”si olarak tanımladıkları açıkça görülür.

Düşünme özgürlüğü, insanın insan olma kapasitesinin ifadesi olan bir özgürlük olduğuna göre, bu kapasitenin görünür kılındığı her türlü insani etkinlik düşünce özgürlüğünün kapsamı içindedir. İnsan “dil”siz düşünemediğine göre, üstelik dil ve düşünme arasında özleri gereği bir bağıntı olduğuna göre, konuşma ya da düşünceyi ifade etme özgürlüğü, düşünme özgürlüğünün içeriğidir.

Bu nitelik, düşünme ve ifade özgürlüğünü temel insan hakkı kılar. Gerçekte de düşünme özgürlüğü bugün temel insan hakları içinde kabul edilmektedir. Bu kabul, düşünme özgürlüğünün vazgeçilemez bireysel haklar içinde sayılmasına neden olmuş ve bireyin korunması ilkesi çerçevesinde kural koyucu dizgelerin temeli olarak ilan edilmiştir.

Ancak, düşünme ve ifade özgürlüğü gerçekte insanın bireysel varoluşunda kaynağını bulan bir nitelik değil, insanın diğerleriyle ilişkisi içinde açığa çıkan bir niteliktir. Düşünme ve ifade özgürlüğünden kastımız, insanın kendi otonom akıl ve yargısına dayanarak bir kanaat ortaya koyma ve bu kanaati “dile getirme” özgürlüğüdür. Bir kanaati bildirme söz konusu olduğunda, konuşma kavramının içeriği açığa çıkar: Muhatapları olan bir ifade etme ediminden bahsediyoruzdur. O halde, düşünme, insanın kendisi ve kendisi dışında olanlara ilişkin ortaya koyduğu bir etkinlikse, konuşma-ifade, bu etkinliğin dışı açılmasıdır. Bu dışı açılma olmaksızın düşünce aslında yoktur. Çünkü düşünmenin varlığının görünür kılınabilmesinin tek yolu onun dışsallaşması, yani dil aracılığıyla açığa vurulmasıdır. Dilsiz düşünme olamadığı gibi, dile gelmeyen düşünce de yoktur, çünkü dil bizzat düşünmenin içinde vardır. Bu durumda konuşma ve ifade etmenin “engellenmesi”, doğrudan düşünmenin engellenmesidir.

Düşünme ve dolayısıyla ifade özgürlüğünün bu niteliği, onu politik/kolektif hak ve özgürlüklerin temeli kılar. Diğerleriyle kavram gereği taşıdığı bağıntı, düşünme-ifade özgürlüğünü toplumsal varoluşun temel niteliği kıldığından, bu özgürlük

doğrudan politik/kamusal alanın varlığının da ön koşuludur. Düşünme özgürlüğünün tıpkı yaşama hakkı gibi sınırlandırılmayacak bir temel nitelik olarak tanınması, insanın toplumsal varoluşundan kaynaklandığına göre, düşünme-ifade özgürlüğünün sınırından değil olsa olsa “bağıntısı”ndan bahsedilebilir. Bu bağıntı düşünmenin ifade edilmesinin içeriğinden gelir: Diğ erinin varlığı. Bu, ifade özgürlüğünün ifade edenin diğ erlerine “konuşma hakkı” olarak içeriklendirilmesi demektir ki, zorunlu olarak diğ erini tanıma bağıntısını içerir. O halde düşünme-ifade özgürlüğünün bağıntısı diğ eri/diğ erleri, yani muhataplarını kabul etme ve onlara saygı duymadır. Bu bağlamda, diğ erine yönelik “tanımama”, “yok sayma”, “saygı duymama” gibi bir bağıntısızlığı içeren söz dizimleri ifade olarak değil, bizzat kendisi şiddet, zor haline gelen bir kelime dizimi olarak kurulacağından, düşünme-ifade özgürlüğünün kapsamında olamaz. Bu durumda, şiddet olarak kendisini sunan kelime dizileri “söz”, konuşma ya da ifadenin ilgasıdır ve şiddet sözü ortadan kaldıran bir şey olarak düşünme-ifade özgürlüğünün sınırı değil, onun engellenmesidir.

Düşünme özgürlüğünün engellenmesine dayanak olacak her türlü zihniyet bu tanımlarda açıktır: Şiddeti insanlar arası ilişkinin aracı kılan tüm bakış açılarının kendisi düşünme-ifade özgürlüğünün engelidir.